

РЕЦЕНЗИЯ

на дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор” по професионално направление 3.2. Психология на Георги Георгиев Гърков, докторант към катедра „Обща, експериментална, развитийна и здравна психология”, Философски факултет, СУ „Св. Климент Охридски”

Тема на дисертацията: Личностни и социални фактори в моралното поведение

Изготвил рецензията: проф. дн. Ергюл Таир, департамент „Психология“, Институт за изследване на населението и човека – Българска академия на науките

Основание за представяне на рецензията: Заповед №РД-38-465 от 21.07.2025 г. на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски” за назначаване на Научно жури

1. Информация за докторанта

Георги Георгиев Гърков е докторант по Диференциална психология (от 2022 г.) в катедрата по „Обща, експериментална и развитийна и здравна психология“, Философски факултет, СУ „Св. Климент Охридски“. Притежава бакалавърска степен по „Психология“ (2020 г.) и магистърска степен по „Психология на здравето“ (2022 г.) от същия университет. Научните му интереси са в областта на психология на личността, психометрия, психология на здравето, когнитивна невронаука и др.

2. Обща характеристика и оценка на представения дисертационен труд

Дисертационният труд на Георги Георгиев Гърков е задълбочен научно-изследователски проект, който разглежда вечните философски въпроси за доброто и моралното поведение чрез извеждане на стройна структура от морални черти, в контекста на психологичните изследвания на „процъфтяването“ (Flourishing) и себедетерминацията. Актуалността на темата е безспорна в контекста на съвременната действителност, в която просоциалното поведение (в частност моралното поведение) е подложено на изпитание в резултат на икономически и социални кризи, природни бедствия и войни. Сложният и многопластов процес на развитие и реализация на моралното поведение предоставя широко поле за проучване на различни аспекти, като настоящата дисертация дава своя оригинален принос в попълването на теоретичните и емпиричните знания относно личностните и социалните детерминанти на моралното поведение в български социокултурен контекст.

Дисертацията е построена върху ясна концептуална основа, като в структурно отношение текстът е представен в две основни части – теоретична и емпирична част, въведение, заключение и библиографска справка, разположени върху общ обем от 182 страници. Трудът е адекватно онагледен с помощта на 10 таблици и 25 фигури, от които 20 илюстрират получените резултати от емпиричното изследване. Използваната литература включва 233 източника (3 на български език), релевантни на изследваната проблематика.

Теоретичната част на изследването е обстойно разработена в първите шест глави на дисертацията. Представени са основните емпирично-философски подходи в изследването на моралните поведения, за да се изведат концептуалните трудности пред операционализирането на етическите парадигми в измерими психологически конструкти. Авторът коректно посочва недостатъците на повечето психологични изследвания в областта (напр. ниска екологична валидност на използваните етични дилеми; подход „отгоре-надолу“) и прилага подхода на моралните черти, който се опитва да преодолее тези концептуални недостатъци. Акцент се поставя върху невронаучните и еволюционните подходи в изследванията на морала, постулиращи съществуването на когнитивни модули, т.е. интуитивни или рационални системи за морална преценка. Специално внимание се отделя и на подхода на чертите, определящ уникалността на интерпретацията от страна на личността на когнитивните, афективните и поведенческите процеси в различните ситуации. Поставя се разграничение между подхода, разглеждащ чертите в контекста на личността (напр. „големите пет“, модела HEXACO) спрямо подхода, разглеждащ чертите като израз на характера и моралните стремежи. Очертават се измеренията от „тъмната“ и „светлата“ страна на личността, както и ограниченията на разглежданите подходи. Представени са резултатите от изследванията върху морала както в контекста на наративния подход (напр. себеразвитието), така и по отношение на моралните образци (напр. насочеността към другите), върху факторите, определящи просоциалните поведения (напр. самооценка, смисъл в живота) и др.

Обзорът по темата естествено завършва с теоретичната рамка, определяща основите на собственото изследване на Георги Гърков със структурата на моралните поведения и техните съставни части. Реализираният теоретичен обзор е систематичен и аналитичен, предоставя доказателства за задълбочените познания на Георги Гърков по темата и

способността му да формулира своя изследвателски проблем и адекватно да операционализира конструктите в него.

В емпиричната част на дисертацията са реализирани пилотно и същинско изследване. Пилотното изследване цели проверка на психометричните характеристики на конструираните: 1) скала за морален автотелизъм, включващ определени убеждения, стремежи и поведения, които си взаимодействат в рамките на преживяването на моралната насоченост; 2) скала за отношение към несъвършенството и промяната; 3) скала за върхови преживявания (свързаност с природата).

Извадката на пилотното изследване включва 300 изследвани лица, от които 164 жени и 136 мъже, на възраст от 18 до 83 години (преобладаващата част на възраст 18-47 години), с предимно висше образование (73%). Проверката на конвергентната и дивергентната валидност на предложената скала за морален автотелизъм се осъществява с помощта на инструменти адаптирани за български контекст като: 1) Кратка форма на скалата за състрадателност към себе си (Neff et al., 2019); 2) Скала за многомерен перфекционизъм (Рашева, 2016); 3) Кратка скала за устойчивост (Карева, 2021). Приложимостта на тези скали за проверка на външната валидност на скалата за морален автотелизъм е осъществена чрез потвърждаващ факторен анализ в рамките на пилотното изследване.

Въз основа на проведените факторни анализи се установява приемливо съответствие на данните с предложени бифакторен модел на скалата за морален автотелизъм, потвърждавайки хипотезите на автора. По отношение на конвергентната и дивергентната валидност на скалата се констатира допуснатите положителни взаимовръзки със скалата за състрадание към себе си, с подскалата за лични стандарти на перфекционизма и подскалата за преследването на съвършенството. Констатираните взаимовръзки са коректно обяснени от докторанта в рамките на наличните изследвания и логиката на конструкта морален автотелизъм.

Проверката на психометричните характеристики на скалата за отношенията към несъвършенството и промяната са осъществява по сходен на приложения за моралния автотелизъм модел. Въз основа на проведените конфирматорни и експлораторни факторни анализи се потвърждава основното допускане на автора, а и се извежда обща дименсия, обхващаща разнородните аспекти на уаби-саби, застъпени в скалата - морална, физическа, обвързана с преодоляването на житейските трудности, себеприемането и постигането на

практическите цели, наред с приноса на специфичните фактори към скалата. Конвергентната и дивергентната валидност на скалата се доказва чрез констатираните позитивни взаимовръзки с положителните аспекти на състраданието към себе, със скалата за възстановяване от травматични събития или устойчивост спрямо житейските трудности.

Следвайки описания вече по-горе модел се проверява и факторната структура на скалата за върхови преживявания (свързаност с природата), като приложения еднофакторен модел не демонстрира добро съответствие с данните относно индексите за нагаждане на модела. Въпреки това в съответствие с теоретичните допускания се установяват статистически значими взаимовръзки с моралния автотелизъм, със скалата за отношения към несъвършенството (уаби-саби) и със страданието към себе си.

Накратко, представените от докторанта анализи относно психометричните показатели на конструирания инструменти са напълно приемливи и покриват необходимите изисквания, за да се гарантира надеждността и валидността на получените резултати в рамките на същинското изследване.

Извадката на същинското изследване включва 312 лица, от които 86 мъже и 226 жени, повече от половината с висше образование. Проверката на теоретичните допускания относно личностните и социалните предиктори на моралното поведение се осъществява чрез редица инструменти: 1) скала за свободна воля (с модификации върху подскалата от Free Will Inventory, 2014); 2) скала за субективно здраве (СЗО); 3) скалата за самооценка (Tafarodi & Swann Jr., 1995); 4) скалата за многомерен смисъл в живота (George & Park, 2016); 5) скала за социоекономическо благополучие; 6) скала за цинизъм (Wong et al., 2013). Осъщественият линеен регресионен анализ демонстрира положителен ефект на свободната воля, самооценката, смисъла в живота, нагласата към несъвършенството и възрастта върху моралната насоченост.

В допълнение се проверява модел с латентните профили, въз основа на който се извеждат три основни клъстър изследвани лица: 1) с ясно изразен цинизъм, по-слабо застъпена морална насоченост, по-ниски равнища на смисъл в живота, материално благополучие и вяра в свободната воля, с по-ниска самооценка и субективно здраве, и по-малко склонни да разглеждат трудностите в живота си като възможности за израстване; 2) умерена и леко клоняща към отрицателна морална насоченост, по-високи стойности на материално благополучие, самооценка и субективно здраве, по-ниски нива на цинизъм,

умерени равнища на вярата в свободната воля, както и умерени равнища на нагласа към съвършенство и смисъл в живота; 3) умерено равнище на цинизъм, но силно изразена морална насоченост, по-високи равнища на материално благополучие, вяра в свободната воля, смисъла в живота, самооценката, субективното здраве и нагласата към несъвършенството.

Докторантът проявява зрялост и критичност, като коректно извежда не само приносите, но и ограниченията на реализираното изследване, свързани с размера на извадката, социалната желателност на респондентите, липсата на проверка за потенциалните социокултурни взаимодействия и др.

3. Оценка на научните и научно-приложни приноси

Дисертационният труд на Георги Гърков е оригинално емпирично психологично изследване, което има своите несъмнени научни и научно-приложни достойнства.

В теоретичен и научен план се предлага нова, оригинална концептуализация и операционализация на моралното поведение като черта на характера, която изразява сложни и дългосрочни стремежи за начина на живот, тясно свързана със смисловата рамка. Въвеждането на моралната насоченост към себе си като основен елемент от конструкта на моралния автотелизъм допринася към изследванията върху здравословното отстояване на личния интерес и обичта към себе си, и към начините, по които двата типа насоченост се съгласуват помежду си.

В научно-приложен план могат да се посочат събраните емпирични данни относно върховите преживявания, свързаността с природата и начините, по които този тип преживявания биха могли да повлияят моралното развитие. Тези данни могат да се използват като основа за бъдещи изследвания в екологичната или еволюционната психология, за разработването на образователни интервенции, насочени към връзката с природната среда и начините, по които може да се повлияе равнището на морална ангажираност.

4. Оценка на публикациите по дисертацията

Георги Гърков е представил справка с три самостоятелни публикации (1 студия) по темата на дисертацията, от които 2 на български език и 1 на английски език (под печат).

Посочените публикации осигуряват публичност на разглеждания проблем пред академичната общност и напълно покриват минималните национални изисквания за придобиването на образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.2. Психология.

5. Оценка на автореферата

Авторефератът е с обем от 56 страници, отразяващи коректно цялостното съдържание на дисертационния труд, като наред с актуалността на проблема, структурата и общата характеристика на дисертацията, извежда ограниченията на изследването и основните научни приноси.

6. Заключение

В представения дисертационен труд са налице безспорни доказателства за способностите на докторанта да осъществи съдържателен и систематичен теоретичен обзор, да планира и организира емпирично изследване, което да подложи на статистическа обработка чрез множество добре подбрани анализи, да опише коректно получените резултати и да ги интерпретира задълбочено в контекста на наличните изследвания, откроявайки своя оригинален принос. Считаю, че представеният дисертационен труд отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав в Република България, на Правилника за неговото прилагане и на вътрешните нормативни документи на СУ „Св. Климент Охридски“ за присъждане на образователната и научна степен „доктор“. Всичко това ми дава основание да дам своята положителна оценка за дисертацията и да предложа на уважаваемите членове на научното жури да присъдят на Георги Георгиев Гърков образователната и научна степен „доктор“ в професионално направление 3.2. Психология (Диференциална психология).

01.09.2025 г.

Рецензент:

(проф. дн. Ергюл Таир)